

УДК 342.12:614.8.015

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.59>

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ОСНОВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ярема О.Г.,
кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3550-0454>

Ярема О.Г. Характеристика правових основ інформаційного суспільства.

Стаття присвячена дослідженню характеристики теоретико-правових основ інформаційного суспільства. У дослідженні використовувалися загальнонаукові (системно-структурний, функціональний, аксіологічний) та спеціальні методи дослідження (формально-юридичний, аналізу правових текстів, порівняльно-правовий). Метою статті є дослідження правових основ інформаційного суспільства з позиції конституційного та інформаційного права. Актуальність теми зумовлена розвитком інформаційного суспільства у контексті європейської інтеграції. Зазначено, що особливість механізму правового регулювання в інформаційному суспільстві обумовлено впливом конституційного права. Норми інформаційного права надають регулюючий вплив на суспільні відносини у різний спосіб: у вигляді закріплення правових принципів, режимів, цінностей, заборон і дозволів. Правові основи інформаційного суспільства в Україні – це норми права, що мають значення для регулювання взаємопов'язаних і взаємозалежних відносин у різних сферах суспільного життя, які перебувають у стані постійного розвитку та перетворення, зумовленого роллю інформації та знань. Конституція України є базою для розвитку ефективного та результативного галузевого регулювання інформаційного суспільства. Дається порівняння громадянського та інформаційного суспільства. Вказано, що єдність громадянського і інформаційного суспільства проявляється у збігу мети та завдань. Процес формування громадянського та інформаційного суспільства йде одночасно, що відбивається на правових основах зазначених суспільств. Норми чинного інформаційного законодавства потребують уточнення, зумовлених тим, що не повною мірою відповідають європейським орієнтирам для регулювання суспільних відносин в інформаційному суспільстві. Зміна соціального устрою життя, обумовленого розвитком інформаційного суспільства, вимагає постійного дослідження та вдосконалення правового регулювання.

Ключові слова: інформаційні відносини, інформаційне право, конституційне право, конституція, механізм правового регулювання.

Yarema O.G. Characteristics of the legal foundations of the information society.

The article is devoted to the study of the characteristics of the theoretical and legal foundations of the information society. The research used general scientific (systemic-structural, functional, axiological) and special research methods (formal-legal, analysis of legal texts, comparative-legal). The purpose of the article is to study the legal foundations of the information society from the standpoint of constitutional and information law. The topicality of the topic determined by the development of the information society in the context of European integration. It noted that the peculiarity of the mechanism of legal regulation in the information society is due to the influence of constitutional law. Norms of information law exert a regulatory influence on social relations in a different way: in the form of establishing legal principles, regimes, values, prohibitions and permissions. The legal foundations of the information society in Ukraine are legal norms that are important for regulating interrelated and interdependent relations in various spheres of social life, which are in a state of constant development and transformation due to the role of information and knowledge. The Constitution of Ukraine is the basis for the development of effective and efficient sectoral legal regulation of the information

society. A comparison of civil and information society is given. It indicated that the unity of the civil and information society manifested in the coincidence of goals and tasks. The process of formation of a civil and information society proceeds simultaneously, which reflected in the legal foundations of these societies. The norms of the current information legislation need to clarify because they do not fully correspond to the European guidelines for the regulation of public relations in the information society. The change in the social structure of life, due to the development of the information society, requires constant improvement of legal regulation.

Key words: information relations, information law, constitutional law, constitution, mechanism of legal regulation.

Постановка проблеми. Правові основи формування та розвитку інформаційного суспільства відзначені як самостійний напрям для наукових досліджень у галузі інформаційного права та прямо зазначені у Пріоритетних напрямках фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки. Аналіз правової літератури дозволяє виділити аспекти, що відображають виклики інформаційного суспільства, які є актуальними безпосередньо для права України. Необхідно забезпечити використання досягнень інформатизації на благо людини та суспільства, забезпечити баланс публічних і приватних інтересів в епоху цифрової трансформації, забезпечити захист держави від зростаючих загроз інформаційній безпеці. Право має відповісти на питання, пов'язані з розвитком прав і свобод людини та громадянина в умовах розвитку інформаційного суспільства, зокрема запропонувати публічно-правові механізми захисту честі та гідності.

Стан опрацювання проблематики. Інформаційне суспільство як новий етап в історії людства розглядали: Беляков К.І., Брижко В.М., Гавловський В.Д., Гоголь Б.М., Денисова О.О., Золотар О.О., Калюжний Р.А., Корж І.Ф., Костицький М.В., Кохановська О.В., Леонов Б.Д., Марущак А.І., Пилипчук В.Г., Саржан С.Л., Самохвалов А.А., Фурашев В.М., Швець М.Я. та інші вчені. Складність вивчення соціально-правової реальності у зв'язку зі змінами, що відбуваються в структурі українського суспільства, зумовлена вибором курсу на інтеграцію до Європейського співтовариства, значні перетворення в політичній системі країни, диктують необхідність дослідження засад формування інформаційного суспільства.

Мета статті – дослідження правових основ інформаційного суспільства у контексті їх характеристики.

Виклад основного матеріалу. Визначення сутності інформаційного суспільства для цілей правового регулювання та визначення меж даного регулювання дозволяє підійти до визначення теоретичної характеристики правових основ інформаційного суспільства. Для формування нормативно-правової бази інформаційного суспільства з урахуванням впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій необхідно поєднати політику реформування соціально-економічної, політичної системи з розробкою правового забезпечення інформаційно-технологічного аспекту [1, с. 19]. Доцільно розпочати з розгляду загального механізму правового регулювання суспільних відносин та виявлення особливостей механізму правового регулювання суспільних відносин в інформаційному суспільстві. Механізм правового регулювання – це технологічна схема правового регулювання. Знаючи механізм правового регулювання, правник може уявити, які ланки пройде процес втілення норми права в життя, які зупинки та збої можуть статися у цьому процесі, може запропонувати науково обґрунтований план підвищення ефективності правового регулювання за рахунок зміцнення основних ланок.

А.В. Андреев зазначає, що у сучасний період основною особливістю механізму правового регулювання є орієнтир його розвитку – напрям євроінтеграції України, де базовим принципом має бути верховенство права – ключовий принцип демократичних держав-учасниць ЄС [2, с. 127].

Механізм правового регулювання визначають через категорію правових засобів, які впливають на суспільні відносини. Правові засоби покликані пов'язувати ідеальне (мета) з реальним (результатом). Правові засоби включають фрагменти ідеального (інструменти, засоби-встановлення суб'єктивні права, обов'язки, пільги, заборони) та фрагменти реального (технологія, засоби-діяння, спрямовані на використання інструментів, акти реалізації прав і обов'язків).

У механізм правового регулювання включають правові засоби, покликані надавати зовнішній вплив на суспільні відносини (норми права, правові режими, правові інститути, галузі права), правові засоби, спрямовані на реалізацію нормативних приписів (правозастосовні акти, акти ре-

алізації прав і обов'язків). Механізм правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві включає такі ж правові засоби, але має специфічну особливість.

Особливість механізму правового регулювання в інформаційному суспільстві обумовлена особливим впливом конституційного права та розташуванням галузі конституційного права у системі правових галузей. Конституційне право, як галузь і ядро публічного права посідає специфічне місце у системі національного права. Воно є базовою галуззю нормативно-ціннісної орієнтації, яка складається з ідей, принципів та норм. Їх складно структурувати за аналогією з іншими галузями, оскільки наявність власної виняткової сфери регулювання поєднується із широкою сферою суміжного регулювання разом із іншими галузями. Цим зумовлено особливості взаємозв'язку правових засобів у механізмі конституційно-правового регулювання.

Не всі суспільні відносини, які підлягають конституційно-правовому регулюванню, підпадають під безпосередній вплив правових засобів-встановлень, тобто норм права, правових режимів, правових інститутів конституційного права. Безпосередній вплив здійснюється лише на суспільні відносини, що складаються в галузях, що становлять основні засади держави.

На думку Я.С. Богів і А.О. Нестеренко, норми конституційного права, сприяють збереженню стабільності системи правового регулювання та існування поряд із ними норм, які надають динамізм системі, забезпечуючи здатність системи адаптуватися до виконання різних завдань і функцій, підвищують стійкість до зовнішніх впливів, сприяють гнучкості конструкції правового регулювання [3, с. 82]. На всі інші суспільні відносини конституційно-правові засоби-встановлення здійснюють вплив пов'язаний з нормами інших галузей права. У конституційному праві – індивідуальне регулювання, немає формальних відмінностей від нормативно-правового регулювання, конституційне індивідуальне регулювання спрямовано на конкретизацію норм права. Це свідчить про суть конституційно-правових основ інформаційного суспільства, які складаються з правових засобів-встановлень, нормативно закріплених у Конституції України, які підлягають конкретизації на галузевому рівні.

У механізмі правового регулювання відносин у інформаційному суспільстві першочергове місце посідають інформаційно-правові засади. За правовою природою інформаційно-правові засади інформаційного суспільства є сукупністю норм права, що виражаються у конкретних положеннях Конституції України [4]. Норми інформаційного права можуть надавати регулюючий вплив на суспільні відносини у різний спосіб: у вигляді закріплення правових принципів, режимів, цінностей, заборон і дозволів.

Правові основи інформаційного суспільства є узагальнюючою категорією по відношенню до інформаційно-правових режимів, правових цінностей, принципів, заборон і дозволів. З цієї причини конкретні інформаційно-правові засади можуть позначатися як правові режими, принципи, цінності, заборони чи дозволи.

Правові основи інформаційного суспільства представляють норми інформаційного права. З урахуванням характеристик інформаційного суспільства з метою правового регулювання, можна сформулювати визначення поняття, що розглядається. Правові основи інформаційного суспільства в Україні – це норми права, що мають визначальне значення для регулювання взаємопов'язаних і взаємозалежних відносин у різних сферах суспільної життєдіяльності, які перебувають у стані постійної еволюції, зумовленої зростаючою роллю інформаційних технологій, інформації та знань.

Правові основи інформаційного суспільства залежно від сфер, щодо яких Конституцією України встановлено основоположні положення, а також за критерієм об'єкта правовідносин, можна класифікувати на дві групи.

Перша група – це правові основи інформаційної сфери. В інформаційному суспільстві інформаційна сфера суспільства набуває самостійного значення. Іманентно властивими інформаційному суспільству є інформаційні відносини, відмінна риса яких полягає в тому, що предметом відносин виступає інформація, заради якої суб'єкти відносин здійснюють відповідну діяльність. Необхідною правовою основою інформаційного суспільства є інформаційно-правові засади інформаційних відносин.

Друга група – це інформаційно-правові основи політичної, соціально-економічної та духовної сфер. Розвиток інформаційного суспільства не є самоціллю. Метою є отримання певних благ у різних сферах суспільного життя за рахунок використання інформації та інформаційних технологій, розвиток громадянського суспільства. Принципи громадянського суспільства значною

мірою збігаються з принципами інформаційного суспільства: пріоритет прав людини у взаєминах із суспільством та державою, свобода людини в економічному, особистому та духовному житті, ідеологічне різноманіття, політичний плюралізм та багатопартійність, відкритість громадянського суспільства, залученість до світової спільноти та інші [5].

Єдність громадянського та інформаційного суспільства проявляється у збігу багатьох цілей та завдань їх суб'єктів. Загальна мета полягає в тому, що соціальні інститути покликані служити людині, захищати права та інтереси, забезпечити умови для самовираження та свободи людини, її ініціативи. Процес формування громадянського та інформаційного суспільства йде одночасно. Конституційно-правові основи інформаційної сфери, не є достатніми для правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві. Їх мають доповнювати правові основи у тих сферах життя, у яких переслідується мета отримання певних благ. Інформація та інформаційні технології перестають бути метою, а стають засобом. Незважаючи на взаємозв'язок і взаємозалежність цих груп, дане групування є осмисленим і основним у класифікації правових основ інформаційного суспільства.

У межах кожної групи можлива класифікація за іншими критеріями. Ці критерії можуть бути використані при детальному розгляді окремих правових основ інформаційного суспільства у межах кожної групи.

Виходячи з поняття правових основ інформаційного суспільства, можна дати теоретичну характеристику, яка зводиться до характеристики відповідних конституційно-правових та інформаційно-правових норм, які мають певні особливості, що має певне значення для подальшого аналізу змісту конкретних правових основ інформаційного суспільства в Україні.

Доктрина інформаційного права звертає увагу на специфіку норм інформаційного права [6, с. 51]. Вона проявляється у наступному. Не всі норми інформаційного права відповідають класичному уявленню про структуру норми права, що включає гіпотезу, диспозицію та санкцію. Здебільшого структура інформаційно-правових норм, а в особливості тих, що містяться у тексті Закону України «Про інформацію», обмежується одним елементом – диспозицією. Диспозиція деяких норм інформаційного права має особливість, яка полягає в тому, що вона не містить чітких прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин, яким вона адресована. Ця особливість характерна не для всіх норм інформаційного права, а переважно до нормативних положень, що закріплюють основи інформаційних відносин, які містяться безпосередньо в Законі України «Про інформацію» та знаходять розвиток в інших галузях права [7]. Ці норми умовно можна назвати абстрактними [8, с. 234].

Саме абстрактні норми інформаційного права утворюють правові основи інформаційного суспільства. Абстрактні інформаційні норми, що утворюють правові основи інформаційного суспільства, визначають базові засади для різних сфер суспільного життя, задаючи загальний вектор розвитку різних суспільних відносин в інформаційному суспільстві. Ці норми розкриваються у джерелах інформаційного та конституційного права, доповнюються нормами інших галузей. У цьому випадку інформаційно-правова норма знаходить первинне нормативне вираження у тексті Конституції України як головного джерела права. Це не применшує нормативного та регулюючого значення даного виду інформаційних норм, особливо щодо превентивного регулювання, як випереджальний правовий вплив зумовлений негативними явищами [9, с. 42].

Не всі конституційні положення встановлюють чіткі права та обов'язки учасників регульованих відносин. Абстрактність деяких конституційних норм обумовлена особливістю методів правового регулювання суспільних відносин. Регулюючи суспільні відносини, конституційне право використовує метод загального нормування. Його суть полягає у встановленні загальних, основних засад для всього ладу суспільних відносин. Абстрактні конституційні норми закріплюють основні засади, принципи всієї сфери суспільних відносин на рівні Основного Закону країни. Це означає, що норми обов'язкові для учасників суспільних відносин і для законодавця, який прагне врегулювати відносини детальніше на рівні галузевого законодавства.

Законодавець має забезпечити відповідність детального нормативно-правового регулювання різних суспільних відносин основним засадам, принципам, які нормативно закріплені на конституційному рівні. З цієї причини державою створено спеціальні механізми, які забезпечують працездатність правових норм – трансляцію їхнього сенсу до норм галузевого законодавства.

З погляду на дослідження А.Р. Крусян [10, с. 260-261], для мети правового регулювання під інформаційним суспільством можна розуміти:

– реально існуюче суспільство, яке постійно еволюціонує, розвивається, де значну роль в основних сферах суспільного життя відіграють інформаційні технології. Процесу розвитку цього суспільства властива тенденція посилення ролі інформаційних технологій у суспільній життєдіяльності, тобто посилення процесу інформатизації різних суспільних відносин. Інформатизація суспільних відносин є специфічною особливістю в інформаційному суспільстві;

– суспільство, в якому процес інформатизації суспільних відносин призвів до суттєвого посилення значущості інформації та знань, які претендують на роль основи суспільства у соціально-економічному плані. Посилення значущості інформації та знань в інформаційному суспільстві призводить до кількісних та якісних перетворень у різних сферах суспільного життя;

– суспільство, в якому інформаційні технології, інформація та знання використовуються з метою досягнення певних благ, задоволення потреб;

– суспільство, яке прагне екстериторіальності. В інформаційному суспільстві процес обміну інформацією перестає мати територіальні, просторові та у певному розумінні часові кордони.

Інформаційне суспільство підлягає правовому регулюванню у певних межах. Конституційне право як галузь визначає основи існування та розвитку всіх сфер інформаційного суспільства, детально регулює відносини у суспільстві, які складаються у сферах, що становлять основи держави. Конституційна стабільність є важливою умовою встановлення і ефективного забезпечення конституційного правопорядку [11, с. 53].

Вказані межі правового регулювання суспільних відносин в інформаційному суспільстві визначають певний інформативний потенціал Конституції України, яка містить досить абстрактні правові норми. Зазначені правові норми наповнюються змістом у межах галузевого законодавства.

У межах галузевого законодавства можна врегулювати різні питання, регулювання яких відповідає вимогам інформаційного суспільства. Змін до Конституції України вносити для цього не потрібно. На даному етапі розвитку інформаційного суспільства Конституція України є базою для розвитку ефективного та результативного галузевого правового регулювання. На сьогоднішній день Конституція не втратила головної юридичної якості, є базою для поточного законодавства. У цьому плані конституційно-правові основи інформаційного суспільства є досить ефективними.

Ефективність правових основ розвитку інформаційного суспільства підтверджується ще тим, що конституції країн Європейського Союзу, в яких інформаційне суспільство є розвиненим не містять детального регулювання відносин щодо інформаційного суспільства. За рівнем абстрактності правові норми конституцій країн ЄС (Франція, Федеративна республіка Німеччина, Бельгія і інші) можна порівняти з правовими нормами, які містяться в Конституції України. Тільки у Конституції Греції є положення, у якому згадується інформаційне суспільство [12, с. 123].

Положення чинного інформаційного законодавства потребують уточнення, зумовлених тим, що вони не повною мірою відповідають європейським орієнтирам для регулювання суспільних відносин в інформаційному суспільстві. Це проблема дисбалансу між публічними та приватними інтересами на користь публічних інтересів, проблема конкуренції між різними інформаційними правами і свободами людини та громадянина, а також проблема неконституційності обмежень інформаційних прав і свобод положеннями галузевого законодавства. Розвиток інформаційного суспільства та інформаційного законодавства має ґрунтуватися на дотриманні вимог Конституції України. Це забезпечує відповідність законодавства та правозастосовчої практики до правового змісту положень Основного Закону.

Висновки. Відносини в інформаційному суспільстві підлягають конституційно-правовому регулюванню у певних межах. Межі регулювання визначено природою предмета конституційного права. Конституційним правом визначено основи функціонування та розвитку інформаційного суспільства. Конституційне право регулює відносини в інформаційному суспільстві, які за природою відносяться до предмета конституційного права (наприклад, відносини у сфері електронної демократії).

Межі правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві зумовлено розмежуванням між конституційно-правовим та інформаційно-правовим регулюванням. Суспільні відносини в інформаційному суспільстві за зазначеними межами конституційно-правового регулювання регулюються інформаційним правом, вирішення проблем цього регулювання – завдання інформаційного законодавства.

Під правовими основами інформаційного суспільства в Україні доцільно розуміти норми права, які мають визначальне значення для регулювання взаємопов'язаних і взаємозалежних інформаційних відносин у різних сферах суспільної життєдіяльності, які перебувають у стані постійного розвитку та перетворення, зумовленого зростаючою роллю інформаційних технологій, інформації та знань. Правові основи інформаційного суспільства щодо інформаційного права можна класифікувати на дві групи: інформаційно-правові основи інформаційної сфери (інформаційні відносини) та інформаційно-правові основи політичної, соціально-економічної та духовної сфер суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єсімов С.С. Вплив інформаційного права на процес реформування суспільних відносин в Україні. *Науковий вісник Національного університету Львівська політехніка*. Серія юридична. 2016. № 850 (11). С. 15–22.
2. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125–128.
3. Богів Я.С., Нестеренко А.О. Теоретичні основи визначення ролі норм конституційного права у системі правового регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2021. Випуск 30. С. 77–83.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text>.
5. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2021. 112 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block_grom_susp.pdf
6. Арістова І.В. Доктрина інформаційного права України. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 59–63.
7. Про інформацію: Закон України від 02.11.1992 р. № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
8. Антошкіна В. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 233–239.
9. Єсімов С.С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40–47.
10. Крусян А.Р. Інформаційне суспільство в Україні: конституційно-правове забезпечення формування та розвитку. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 259–262.
11. Єсімов С.С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 52–57.
12. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.